

Borsos Balázs

A felekezeti hovatartozás hatása a magyar népi kultúra területi tagolódására.

A görög katolikus felekezet a Dél-Nyírségben

Egy tisztelgő kötetbe készülő tanulmány esetén a legfőbb kérdés, hogy sikerül-e az ünnepelt és az ünneplő munkássága egymásra vetítésekor valamilyen közös halmazt találni. Mivel Bartha Elek vallási néprajzra koncentrálni kívánó kutatásai közül a görög katolikus felekezet vizsgálata az egyik legfontosabb, és ezen belül is foglalkozott a felekezet térbeli megjelenési formáival,¹ s mivel e tisztelgő cikk szerzője az utóbbi lassan két évtizedben a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása segítségével a magyar népi kultúra területi tagolódását vizsgálta, kézenfekvőnek tűnt, hogy e tanulmány témája a címben megfogalmazott kérdés legyen: a görög katolikus felekezet, illetve a magyar etnikumú görög katolikus lakosságot a legnagyobb arányban magában foglaló Dél-Nyírség kulturális kistérség példáján megvizsgálni, hogy a felekezeti hovatartozás milyen módon és mértékben hat a magyar népi kultúra területi tagolódására.

A tanulmány első felében mindazonáltal szükségesnek látszik röviden összefoglalni a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása és elemzése során alkalmazott módszertant. A Magyar Néprajzi Atlasz 634 térképlapon közel ennyi kulturális jelenség helyi változatait mutatja be elméletileg 417 kutatóponton. Az adatok kódolása és digitalizálása után egy klaszterező program² az elemeket (településeket) az őket jellemző változók (kulturális jelenségek) értékei (helyi változatai) alapján összehasonlítja. Az egymásra leginkább hasonló két települést összevonja egy csoportba, jellemzőik alapján egy közös „súlypontot” képez, s a továbbiakban ezt veti össze a többi kutatóponttal. Az elemzés kezdetén mindegyik elem egy, csak önmagából álló csoportot képez, a végén mind a 417 elem egyetlen csoportba tömörül. Az elemzés folyamán (ott, ahol a program nagyon különböző csoportokat von össze) tipikus eloszlásokat állapíthatunk meg. A néprajzi

¹ A teljesség igénye nélkül: Bartha 1992, 2001, 2010a, 2010b.

² A klaszteranalízis elvi alapjaival és gyakorlati buktatóival kapcsolatban hadd utaljak korábbi publikációkra: Borsos 2003: 33–34, 2006: 145–146, 2007: 174, 2011/I.: 61–64.

nagytájak, középtájak és kistájak száma (Kósa László [1998] összefoglalását követve rendre 5, 26, ill. 90) nagyságrendjében számítógép meghatározta kulturális nagy-, közepes és kis területi egységeket mutathatunk ki. Ezen egységekre – itt nem részletezhető okfejtés eredményeként – a kulturális nagy-, közepes, kis- (és mikro-) régió elnevezést találtam a legalkalmasabbnak.³

Az elemzés során figyelemmel kell lenni arra, hogy az atlasz 634 lapja között sok olyan akad, amely nagy mennyiségű 0 adatot tartalmaz, egyes lapok csak a kulturális jelenségek elnevezéseiről szólnak, ezért nyelvi-nyelvjárási jelenségekkel foglalkozó lapoknak tekinthetők (180 lap), illetve az atlasz alapvető időmetszetén (19–20. század fordulója) kívüli időszakot, vagy egyes jelenségek időbeli változásait mutatják be (összesen 81 lap). Ezért ún. szűrt klaszterezéseket is végre kell hajtani, vagyis olyan elemzéseket, amelyekben a 180 nyelvi lap, a 81 időmetszeten kívüli lap nem szerepel. Az adathiányok hatását úgy ellenőrizhetjük, ha egyrészt kiszűrjük azt a 10 + 12 gyűjtőpontot, amelyeknél az adatfelvételi problémák miatt hiányoznak az adatok,⁴ illetve kiszűrjük azokat a lapokat, amelyeken 200-nál, illetve 50-nél több helység adatai hiányoznak (ezek száma rendre 267, illetve 429).⁵ Figyelembe kell azonban venni, hogy ebben az esetekben a vizsgálatba bevont lapok tematikai egyoldalúsága nő, a -200-as elemzésben az atlaszban bemutatott 85 témakör közül 11, a -50-es klaszterezésben pedig már 28 teljesen kimarad. Ráadásul ezek elsősorban a nem anyagi kultúra területét mutatják be, a -50-es elemzésben az ilyen témákat bemutató 167 lapból csak 20 marad a mintában.

További vizsgálati lehetőséget nyújt, ha az atlasz adatainak alapelemzését és az így rajzolt tagolódási képet szembesítjük a kultúra térbeli szerveződését befolyásoló, nem elsődlegesen kulturális tényezők alapján kialakított területi struktúrával (közigazgatási, földrajzi, nyelvészeti tagolódás, demográfiai, agrárstatisztikai adatok), valamint az egyes kulturális aspektusoknak az atlaszon kívüli adatok (zene, tánc és részben építkezés), illetve az atlasz adatai alapján (azaz tematikus lapcsoportok klaszterezése révén) föllállított területi struktúrájával. Az összehasonlítás legkézenfekvőbb módon úgy végezhető el, ha ezeket a kiegészítő adatokat az atlasz alapszerkezetében a 417 gyűjtőponthoz kötve rögzítjük. Így megalkothatjuk a Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. és 11. kötetét.⁶

³ Erről részletesen lásd Borsos 2002.

⁴ Az atlasz adatgyűjtése (1960-as évek) idején létező politikai problémák miatt 8+12 romániai gyűjtőpont esetében hiányosak az adatok. Ezek közül az első csoportét egyáltalán nem, 12 kutatópontját csak korlátozottan lehetett figyelembe venni. Ugyancsak ki kellett szűrni Kecskemét és a felföldi Óvár adatait.

⁵ A számszerű határokat a klaszteranalízis matematikai jellegzetességei határozták meg. Részletes indoklásukat lásd Borsos 2011/I.: 84–85.

⁶ A virtuális 10. és 11. kötetben a tematikus klaszterezések eredményei nem szerepelnek. Ez utóbbiak megtalálhatók: Borsos 2011/II.: 58–121.

A 10. virtuális kötet információs és kiegészítő lapokat tartalmaz. A közigazgatási tagolódást vármegyei és járási szinten mutatja be, amelyet kiegészít az agrár-adatok értelmezéséhez szükséges becslőjárási osztályozási vidékek szerinti beosztás. A demográfiai és agrárstatisztikai adatok két időmetszetben (1900, 1910, illetve 1895, 1910), illetve települési és (becslő)járási szintet képviselve jelennek meg. Ez utóbbi állítható igazából párhuzamba az atlasz többi lapjával, hiszen a gyűjtőpontokat úgy határozták meg, hogy teljes környezetük kultúráját reprezentálják, és ez a tágabb környezet statisztikai adatok esetén szükségképpen a (becslő)járást jelenti. A demográfiai jellemzők közül a nemzetiségi és felekezeti eloszlás adatai három részletezettségi szintben készültek: 1. az összetétel százalékos aránya, 2. a többség (kizárólagos, abszolút, relatív) 3. domináns felekezet/nemzetiség. Készültek lapok a települések lakosságszámáról 3, illetve 7 kategóriaosztásban. Ugyanebben a kétféle bontásban került térképre a járást alkotó települések átlagos lakosságszáma is. Az utolsó demográfiai lapcsoportba a települések és a járáások népsűrűségét, valamint a járást alkotó helységek átlagos területét mutató lapok sorolódtak. A mezőgazdasági adatok közül a térképekre került az egyes művelési ágak (szántó, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas, terméketlen) százalékos aránya, kataszteri tiszta jövedelme, valamint a birtokok átlagos mérete a teljes és a szántóterületre vetítve egyaránt. Az agrárstatisztikai lapok esetén a kategóriák meghatározása azt az elvet követte, hogy míg számuk áttekinthető maradjon (6–8), mindegyikbe egyforma nagyságrendben kerüljenek elemek, és az egyes kategóriák közel azonos intervallumot fogjanak át.⁷

A 11. kötetbe a szakirodalom feldolgozása által készített, a különböző aspektusokra vonatkozó tagolódási térképek kerültek. Három lap mutatja be az eddigi kutatás által feltárt, és viszonylagos konszenzust jelentő néprajzi tagolódási képet nagy, közepes és kistájak szintjén. Két lapon szerepelnek a földrajzi nagytájak és középtájak, és ugyancsak két lapon a nyelvjárási régiók, illetve a kisebb méretű nyelvjárási csoportok. A kulturális részterületek közül az irodalom alapján készült térkép az építkezés, a zene (és ennek nyomán a szokások), valamint a tánc aspektusa tagolódási képéről több részletezési szintben. Térkép mutatja a piacok számarányát (hány fő és mekkora terület esik egy vásárhelyre) a kenderfeldolgozás területi típusait, a fazekasközpontokat és a díszítőművészetben kiemelkedő területeket.⁸

⁷ A felhasznált adatok a következő forrásokból kerültek ki: Magyar 1902, 1912; Zentai 2001; Magyar 1897; MM 1913–1914. A virtuális 10. kötet járási adatokat bemutató térképei megjelentek Borsos 2011/II.: 199–283. A 701, 712, 714, 716, 718, 720, 721, 722, 730, 736, 739, 743, 745, 764, 771, 791, 793, 799. térkép megjelent: Borsos 2008: 208–229.

⁸ A térképek a következő források alapján készültek: Kósa 1998; Hajdú-Moharos 2000; Hajdú-Moharos–Hevesi 2002; Juhász 2001; Barabás–Gilyén 1979; Harkai 1995; Tátrai 2002; Domokos–Németh 2004; Vargyas 1990; Martin 1990; Prinz–Teleki é. n.; Kresz 1991; Szolnoky 1972; Domanovszky 1981. A virtuális 11. kötet említett térképei megjelentek: Borsos 2009: 275–287;

A számítógép a klaszteranalízis mellett az ún. kulturálishasonlóság-vizsgálatot is elvégzi.⁹ Ennek segítségével megállapítható, hogy egy adott település hány térképlapon, illetve mennyi változóértékben (súlyozott attribútum-értékben¹⁰) tér el a többi kutatóponttól. Tehát a sorban minél kisebb az eltérést mutató szám, annál közelebbi a rokonság. Az így alkotott lista a klaszterezés eredményét bizonyos fokig ellenőrzi is, mert míg a csoportelemzésben az első összevonások után már közös súlypontokat vesz figyelembe a számítás, ebben az esetben mindig az egyes gyűjtőpontok eltérését vizsgálja az összes többitől. Ha tehát az egyes területi egységeket képviselő kutatópontok egymás listájában az élen szerepelnek, a csoport összetartozása bizonyítható. Ez a módszer elsősorban a kisebb (maximum 10-15 gyűjtőpont által képviselt) területi egységek meghatározásában lehet segítségünkre.

A kutatás eredményeképp a magyar népi kultúra szintetikus tagolódási képe 5 nagyrégiót (Nyugati, Északi, Középső, Átmeneti és Keleti), 18 középrégiót és ezeken belül 103 kistrégiót, illetve 31 mikrorégiót mutat. Ezt az eredményt tekintjük át bizonyos szinteken a vallási tagolódás szempontjából.

A néprajzkutatásban már régóta elfogadott tényként kezelik, hogy a felekezeti, vallási határok, különösen, ha hosszú időn át fennmaradnak, kulturális határrá válhatnak.¹¹ Az etnikai viszonyokkal ellentétben a vallási kép inkább a magyar nyelvterület belső, kizárólagos magyar többségű részén segíthet a kulturális tagolódás megállapításában – más területeken ugyanis előfordul, hogy a különböző etnikumok (magyar, szlovák, német, horvát) azonos felekezethez (pl. katolikus-hoz, vagy evangélikushoz) tartoznak. Bár a digitális atlasz 10. kötetében találunk részletes felekezeti térképeket is (lásd fent), az átfogóbb kép érdekében jelen esetben célszerűbb a domináns felekezeti térképek felől közelítenünk, ezek révén a nagy- és középrégiókat is elemezhetjük. A nagyrégiókat elválasztó vonalakat nemigen lehet fedésbe hozni felekezeti határokkal, egyedül azt mondhatjuk, hogy az Északi nagyrégió összefüggésbe hozható a római katolikusok döntő vagy kizárólagos többségével. A nagyrégió keleti határa ott húzódik a Bodrog vonalán, amelytől keletre járási szinten már a református a többségi felekezet. A Középső

2010: 185–220; illetve 2011/II.: 287–338. A számítógépes elemzés alkotta, illetve a tudományos szintézis eredményeképp rajzolt területi tagolódási térképek (831–833, illetve 834–837. térkép) megjelentek: Borsos 2011/II.: 339–354.

⁹ Ennek részleteiről lásd Borsos 2006: 148–149, 2007: 176; és 2011/I.: 213–214.

¹⁰ A kulturálishasonlóság-vizsgálat leghatékonyabb változatának az ún. súlyozott attribútum-érték vizsgálat bizonyult. Ebben az esetben nemcsak azt vesszük figyelembe, hogy egy adott település adatai hány térképen térnek el egy másiktól, hanem azt is, hogy ha egy adatban el is térnek, van-e olyan adat a térképen, amelyben egyeznek. A súlyozás jelen esetben azt jelenti, hogy ha a települések egy adatban eltérnek, de kettőben egyeznek, az nagyobb hasonlóságot jelent, mint ha egy eltérés mellett csak egy adatban egyeznének az adott lapon.

¹¹ Vilkuna 1975: 753.

és az Átmeneti nagyrégió közti határ, amely a hódoltsági területek és a királyi Magyarország közti határral vág egybe, felekezetek szintjén nem jelenik meg, bár az, hogy a Tiszántúl, illetve mind az Átmeneti, mind a Keleti nagyrégióban ugrás-szerűen nő járási szinten is a reformátusok száma, egyértelműen a törökök megszállta országrész elhatároló szerepével magyarázható: az ellenreformáció kevésbé hódított tért.

Középrégiók esetében a határok már sokkal inkább köthetők a felekezeti eltérésekhez. Éppen az Északi nagyrégió belső választóvonalára, a Sajó völgye rajzolódik ki felekezeti határként a katolikus és református vidékek közt, de érdekes módon inkább csak települési szinten. A Sajó és a Bodrog közötti vidék ugyanis felekezeti szempontból erősen tagolt, bár a Bódváiig terjedő rész túlnyomórészt református.¹² A legmarkánsabb együttfutás a Középső nagyrégió 8. lépésben történő első kettéosztásánál figyelhető meg: a Körösök és a Tisza közti református vidék települési és járási szinten is elválik az Alföld inkább katolikus déli és nyugati részeitől. A Középső nagyrégió további tagolódása (22 klaszternél) már kevésbé követ felekezeti határokat. Például a Duna mente településeinek (járási szinten meg nem jelenő) református többsége csak abban az elemzésben esik egybe egy középrégióval, amelyet az 50-nél több 0 adatot tartalmazó lapok kiszűrése után végeztünk, ám az elemzésbe bevont lapok éppen nem a vallás által is befolyásolt szellemi és társadalmi néprajz területéről, hanem a természeti környezettel szorosabb összefüggésben levő anyagi kultúra területéről származnak. Itt tehát valószínűleg csak véletlen egyezésről beszélhetünk. A Nyugati nagyrégióban is föl lehet fedezni a felekezeti és kulturális határ egybeesését, ám jóval halványabban fedi egymást a kétféle eloszlás: a Nyugat- és Kelet-Dunántúl határa körülbelül ott fut, ahol a nyugati katolikus dominancia helyett legalább települési szinten megjelenik a református felekezet. A Nyugati nagyrégióon belül azonban a középrégiók határai másutt nem a felekezeti elkülönülés mentén húzódnak, és ugyanígy nem lehet ilyen határvonalakat megállapítani a Keleti és az Átmeneti nagyrégióon belül sem.

A kiségiók szintjén a többségi és dominancia-térképek mellett a részletes felekezeti térképet is érdemes figyelembe venni, mert a két fő felekezet mellett a kisebbek is kulturális elhatároló szerepet játszhatnak. Az a terület, ahol akár a települést, akár a járást tekintve magyar etnikumhoz köthető a görög katolikus felekezet, nagyjából megfelel a számítógép által meghatározott dél-nyírségi kiségió-nak. A mai magyar–ukrán határon kívül eső települések kiségiója is összevethető a görög katolikus lakosság megjelenésével, a települési és járási szinten egyaránt. Az unitárius felekezet ugyanakkor egyik szinten sem tart össze kiségiókat, a kulturális határok az egymáshoz közeli unitárius településeket (pl. Kövend–Torockó, vagy Vargyas–Olthévíz) elválasztják egymástól. Csík és Gyergyó katolikus települései kimutathatók, hamarabb leválnak a Keleti nagyrégió székelyföldi tömbjéről,

¹² Paládi-Kovács 1984: 66–67.

mint a vegyes vallású Udvarhely vagy Háromszék. A kistrégiók szintjén a Keleti nagyrégióban további összefüggés nemigen állapítható meg: az összetartozónak vett dél-, illetve közép-erdélyi szórványok vallási szempontból változatosak, míg a járási környezetükben (a román nemzetiség miatt) görög katolikus vagy görög keleti dominanciával jellemezhető, Nyugat-Erdélyben pedig az egyébként aránylag egységesen inkább református (és unitárius) települések több kistrégióra oszlanak. Mivel a Nyugati és Északi nagyrégióban, valamint a Középső nagyrégió déli és nyugati részén járási szinten római katolikus dominancia jellemző, az esetleges kapcsolatot települési szinten nyomozhatjuk. Így összefoghat egy-egy kistrégiót a református többség (pl. Hódmezővásárhely–Makó vidéke, az Ormánság, Észak-Somogy, Kelet-Dunántúl középső része). Az Északi nagyrégió keleti részét azonban vallási szempontból mozaikszerű tarkaság jellemzi, míg a nyugati és középső rész egyértelműen katolikus. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a felekezeti határok inkább a középrégiók szintjén jelentenek kulturális határokat is, és főleg a római katolikus–református viszonylatban, míg a kisebb felekezetek közül a görög katolikuság jelenik meg az Átmeneti nagyrégióban a kistrégiók szintjén elválasztó tényezőként. E kistrégiók közül a legjellegzetesebbet, a Dél-Nyírséget érdemes közelebbről szemügyre venni.

Az összesen 6 település (Apagy, Nyírbétek, Nyírgyulaj, Nyírmártonfalva, Nyírmihálydi, Újfehértó) által képviselt kistrégió a 3. lépésben válik el az Északi kistrégiótól, és a szűrt klaszterezések során a -50-es elemzés kivételével (amely nem határozza meg kistrégióként) ugyanebben a lépésben önállósul. Területe 1900-ban még 2 járás között oszlott meg, ám 1910-ben egy közigazgatási reform után már 4 járás között. (Ezek közül 1-1 átnyúlt az Északi kistrégió területére.) Az Északi kistrégióhoz hasonlóan területe egyetlen becslójárást alkotott 1910-ben, ami a kistrégió egységességére utal mezőgazdasági szempontból. Ezt alátámasztja az is, hogy az 1895-ből származó 10 adatsor közül 9 esetében egységes, csak a terméketlen terület arányát illetően nem az. Demográfiai szempontból viszont már korántsem ilyen egyöntetűek az adatok, csak a nemzetiséget illetően: a magyar etnikum kizárólagos. Ám a település lélekszámot mutató lapok közül csak egyen (3 kategória – 1900) és ugyanebből az időmetszetből a népsűrűséget ábrázoló lapon egységes a kistrégió. A nyelvjárási határ a kistrégióon belül húzódik a Szabolcs-szatmári és Hajdú-bihari nyelvcsoporthoz közt (amelyek határa – nevük ellenére – nem követi a megyehatárokat). A terminológiát illetően azonban egységes és jellegzetes a kistrégió, a klaszterezés során a 3. lépésben (tehát aránylag hamar) válik ki. Az atlaszban térképezett egyes kulturális aspektusokat tekintve nem jelenik meg önállóan. Építészeti szempontból az Alföldi házterület északi határzónája részének tekinthető. A kenderfeldolgozást illetően teljes területe az 5. típushoz tartozik. Szabolcs részeként a lakástextil az egyetlen kiemelkedő művészeti ág. A zenei dialektusok közül Vargyas Lajos szerint a Felső-Tisza-vidék, a *Magyar Népzenei Antológia* szerkesztői szerint a Hajdúság–Szabolcs dialektus déli, délkeleti felét alkotja, és ugyancsak ide, a Felső-Tisza-vidék déli részére tehető a

néptánc dialektus-felosztása szerint is. Az új zenei stílus alapján azonban Apagy (és valószínűsíthetően Nyírgyulaj is) Közép-Szabolcs része, míg a másik 4 település környéke alkotja a Dél-Szabolcs területi csoportot, és ugyanilyen a felosztás a táncban is. A kulturálisrokonság-vizsgálat ugyanakkor egyértelműen összefüggőnek látja a kistrégiót.¹³ A déli felén levő Nyírmártonfalva és Újfehértó rokoni sorában, ha a teljes adatbázist vesszük is figyelembe, a másik 5 település van az 1-5. helyen, Nyírmihálydi és Nyírbétek esetében az 1-4. helyezett való a kistrégióból, Újfehértó a 7., illetve a 19. helyen áll. Nyírgyulaj körül nem ilyen zárt, de szoros a rokoni kör: az 1-3. helyen kistrégiós társ áll (Apagy, Nyírmihálydi, Nyírbétek a sorrend), míg Nyírmártonfalva és Újfehértó a 6-7. helyen áll. A Rétközhöz legközelebbi Apagy sorában csak 2 kistrégiós társ (Nyírgyulaj, Nyírmihálydi) áll a 3. helyezett rétközi Kék előtt, de Nyírbétek a 4., Újfehértó a 6., és a térben legtávolabbi Nyírmártonfalva is csak a 11. Az elemzések alapján tehát Dél-Nyírség kifejezetten jellegzetes kistrégiónak tekinthető.

A következőkben még azt érdemes az 1910-es népszámlálás százalékos felekezeti adatai és a kulturálishasonlóság-vizsgálat adatsorának összevetésével megvizsgálni, hogy a kistrégió egységességét a görög katolikus felekezethez tartozók számaránya mennyiben befolyásolta. A kistrégióban csak Nyírbétek esetében mutatható ki görög katolikus abszolút többség (61%), míg Nyírgyulaj (49%), Újfehértó (33%) esetében a relatív többség. A másik három településen az abszolút (Nyírmihálydi) vagy relatív többség (Apagy, Nyírmártonfalva) református, de valamennyi helyen a görög katolikusok aránya eléri (Apagy, Nyírmihálydi) vagy meghaladja a 20%-ot (Nyírmártonfalva: 38%). A kistrégiót körbefogó gyűjtőpontokat tekintve a Középső nagyrégióba esőkben (egy kivétellel, Kokad [19%]) a görög katolikusság elenyésző (Hajdúnánás [0], Balmazújváros [1], Debrecen [3]). Az azonos középrégióhoz, nevezetesen az Átmeneti nagyrégió Nyugati középrégiójához tartozó települések közül (Rohod [8], Kék [8], Ibrány [8]) is csak egy esetben haladja meg a felekezet aránya 10%-ot (Tiszaeszlár [14%]). Az Átmeneti nagyrégió Északi középrégiójában található, a Dél-Nyírséggel szomszédos területeken levő települések közül Kocsordban elenyésző (2%), Tyukodon inkább számottevő (14%) a görög katolikus felekezet aránya. A Keleti középrégióban Iriny ez utóbbihoz hasonló értéket mutat (12%), míg a leginkább kiugró a görög katolikusok száma az egyébként református relatív többségű (46%) Értarcsán (44%), amely falu egyébként szinte kizárólagosan magyar lakosságú volt 1910-ben (88%).

A görög katolikus felekezet kulturális tagolódást befolyásoló szerepét a rendelkezésünkre álló adatsorokon oly módon vizsgálhatjuk, hogy megnézzük, hol állnak egymás hasonlósági sorában az azonos felekezeti arányokat mutató települések. Ha ezek egymás sorában az élen állnak, akkor biztos kijelenthető, hogy a kulturális hasonlóságot befolyásolja az azonos felekezethez tartozók számaránya.

¹³ Az adatsorokat lásd Borsos 2011/II.: 129–198.

Ha ez nincs így, akkor csak a felekezeti hovatartozás ténye, illetve a görög katolikus felekezet településeken való jelenléte tekinthető befolyásoló tényezőnek. Nyírbéltek (61%) hasonlósági sorában az élen Nyírmártonfalva (38%) áll, de a hasonló arányt mutató Újfehértó (33%) csak a 19. A sorban megelőzi például a 10. helyen Tyukod (14%), a 12. helyen Kokad (19%), de még a 14. Kocsord (2%) is. A 2-4. helyen Apagy (20%), majd nagyobb, súlyozott attribútumértékkülönbséggel Nyírmihálydi (20%) és Nyírgyulaj (49%) található. A leginkább hasonló felekezeti arányt mutató település Nyírgyulaj tehát a sorban aránylag távol áll, nem is beszélve Újfehértóról. Értarcsa (44%) sajnos adathiányos település (csak az első 2 gyűjtőfüzetet vették fel), de ezek alapján Értarcsa sorában Nyírbéltek csak a 18., Nyírmártonfalvát követve, ám az első 25 közt nem szerepel sem Nyírgyulaj (31.), sem Újfehértó (47.), mint ahogy a kistérségből Nyírmihálydi (42.), és Apagy (28.) sem. Nyírgyulaj (49%) hasonlósági sorában Apagy (20%) áll az élen, majd nagyobb távolságra Nyírmihálydi (20%) és Nyírbéltek (61%). Nyírmártonfalva (38%) és Újfehértó (33%) közel azonos súlyozott attribútumértékkel a 6-7., eléjük került Tyukod (14%). Nyírmártonfalva (38%) sorában tűnik ki leginkább a görög katolikus felekezet összefogó szerepe, mert az öt kistérségi társat (Nyírmihálydi [20%], Nyírbéltek [61%], Újfehértó [33%], Apagy [20%], Nyírgyulaj [49%], amelyek sorrendje egyébként inkább a térbeli távolságot képezi le, nem a görög katolikusság számarányát), közvetlenül követi a szomszédságban legtöbb görög katolikus lakossal bíró Kokad (19%). Újfehértó (33%) sorában a hasonló felekezeti arányokkal rendelkező Nyírmártonfalva (38%) áll az élen, amelyet Apagy (20%), majd nagyobb értékkülönbséggel Nyírgyulaj (49%), Nyírmihálydi (20%) és Nyírbéltek (61%) követ. Nyírmihálydi (20%) hasonlósági sorát a szintén csak 20%-nyi görög katolikus lakossal rendelkező Apagy vezeti, alig eltérő attribútumértékkel következik Nyírmártonfalva (38%), majd nagyobb ugrással Nyírgyulaj (49%), Nyírbéltek (61%). A 7-8. helyen következik Újfehértó (33%) és Kokad (19%), előttük Rohod (8%) és Nyírlövő (17%) áll. Apagy (20%) sora tekinthető a leginkább szétartónak: az első hat közé a szomszédos Rétköz-ből és Észak-Nyírségből is bekerült egy-egy falu a 3. (Kék [8%]), és az 5. helyen (Rohod [8%]), ahol a görög katolikus felekezet nem számottevő. Az első két helyen Nyírgyulaj (49%) és Nyírmihálydi (20%) áll, míg Kéket Nyírbéltek (61%) és a 6. helyen Újfehértó (33%) követi, Nyírmártonfalva (33%) csak a 11. Érdemes még megnézni a középrégiós társ, Tiszaeszlár (14%) sorát is. Itt a görög katolikus lakossággal is rendelkező falvak elég nagy értékkülönbségekkel követik egymást: 2. Apagy (20%), 5. Újfehértó (33%), 8. Nyírmártonfalva (38%), 10. Nyírmihálydi (20%), 17. Nyírgyulaj (49%) és 19. Nyírbéltek (61%). A térben is legtávolabbi Kokad (19%) csak a 44. Kokad sorában a hat dél-nyírségi falu közelebb található egymáshoz, a 3. Nyírmártonfalva (38%), az 5-6. Nyírmihálydi (20%) és Nyírbéltek (61%), 10-11. Nyírgyulaj (49%) és Apagy (20%), 15. Újfehértó (33%). Tiszaeszlár ugyanakkor csak a 89. helyen áll.

Mindezekből levonhatjuk azt a következtetést, hogy bár a görög katolikus lakosság jelenléte a kultúra regionális struktúrájára befolyást gyakorol, azt azonban nem lehetett bizonyítani, hogy e felekezethez tartozók számaránya is hatással lenne a kulturális tagolódás mintázatára.

Felekezetek aránya a Dél-Nyírségben és környékén az 1910-es népszámlálás alapján

Név	R.k	G.kat	Ref.	Ev.	Izraelita	Név	R.k	G.kat	Ref.	Ev.	Izraelita
SZABOLCS VÁRMEGYE											
Polgár	87	1	8		4	Nyírbéltek	25	61	7		7
Tiszaeszlár	44	14	39		3	Nyírmártonfalva	16	38	44		2
Dadai alsó járás	40	8	47		5	Nyírmihálydi	11	20	62		7
Ibrány	31	8	57		4	Ligetajai járás	22	51	22		5
Viss	48	22	26		4	Nyírgyulaj	22	49	24		5
Dadai felső járás	46	20	30		4	Nyírbátori járás	21	29	39		11
Kék	18	8	67		7	Újfehértó	24	33	31	2	10
Nyírbogdányi járás	30	15	45	4	6	Nagykállói járás	26	34	29	3	8
Apagy	26	20	45	1	8	Nyírlövő	21	17	53		9
Rohod	3	8	75		14	Zsurk	12	4	74		10
Nyírbaktai járás	24	20	46		10	Tiszai járás	14	11	68		7

IRODALOM

BARABÁS Jenő (főszerk.)

1987–1992 *Magyar Néprajzi Atlasz*. I–IX. Budapest: Akadémiai Kiadó

BARABÁS Jenő – GILYEN Nándor

1987 *Magyar népi építészet*. Budapest: Műszaki Kiadó

BARTHA Elek

1992 The Areal Division of Folk Religiousness. *Ethnologica et Folkloristica Carpathica*. 7–8 (1): 269–283.

2001 Egy felekezeti nagyrégió Európa közepén. A görög katolikus tér Kelet és Nyugat határán. *Ethnographia*. 112 (3–4). 299–340.

2010a A görög katolikus felekezeti tér makroszintű tagolódásának kérdéséhez. In Horváth Katalin – Fábián Miroszláva (szerk.): *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 80. születésnapjára. Acta Hungarica*. 19–20. Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszék Hungarológiai Központ

2010b A szakrális terek mikroszintű szerveződésének kérdései: a görög katolikus példa. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. 49. 475–480.

BORSOS Balázs

2002 „A régi jó régió” A magyar kultúra számítógép meghatározta területi egységeinek elnevezése kérdéséről. *Néprajzi Látóhatár*. XI. 1–4. 103–112.

- 2003 A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. In Vargyas Gábor (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. XXI. 31–60. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2006 Cultural Affiliation of Diaspora Settlements in Transylvania in the Light of the Computerisation of the Maps of the Atlas of Hungarian Folk Culture. In Balogh, Balázs – Ilyés, Zoltán (eds.): *Perspectives of Diaspora Settlements*. 139–157. Budapest: Akadémiai Kiadó
- 2007 Erdélyi szóróványtelepülések kulturális hovatartozása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása tükrében. In Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szóróványgondozás*. Kisebbségkutatás Könyvek 170–182. Budapest: Lucidus
- 2008 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete. In Vargyas Gábor – Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore*. XXV. 194–229. Budapest: MTA NKI.
- 2009 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete. I. Néprajzi, földrajzi és nyelvjárási tagolódási térképek. In Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore*. XXVI. 265–287. Budapest: MTA NKI.
- 2010 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete. II. Kulturális tagolódási térképek az egyes kulturális aspektusok alapján. In Berta Péter (szerk.): *Ethno-lore*. XXVII. 165–228. Budapest: MTA NKI
- 2011 *A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozása fényében*. I–II. 563 + 354 pp. Budapest: MTA NKI.
- DOMANOVSKY György
1981 *A magyar nép díszítőművészete I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- HAJDÚ-MOHAROS József – HEVESI Attila
2002 A Kárpát-Pannon térség tájföldrajza. In Karátson Dávid (szerk.) *Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére*. 294–306. (Pannon enciklopédia VI. kötet 1997 2. jav. kiadás) Budapest: Magyar Könyvklub
- HAJDÚ-MOHAROS József
2000 *Magyar településtár*. Budapest: Kárpát-Pannon (térképek: Horváth Zsolt)
- HARKAI Imre
1995 *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben*. Budapest: LaVik 1992TM
- JUHÁSZ Dezső
2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók. In Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. 262–316. Térkép: 5. melléklet. Budapest: Osiris Kiadó
- KÓSA László
1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Budapest: Planétás Kiadó
- KRESZ Mária
1991 *Magyar fazekasművészet*. Budapest–Újvidék: Corvina – Forum
- Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, A.*
1902. A népesség általános leírása községenként. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat 1. Budapest: MKSH.
- Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása, A.*
1912. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat 42. Budapest: MKSH.
- Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája, A.*
1897 I. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. törvénycikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. Budapest: M. Kir. Stat. Hiv.
- MM vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. T. cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után.*
1913–1914. Budapest: M. Kir. Állami Nyomda.

- MARTIN György
 1990 Magyar táncdialektusok. In Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Niedermüller Péter – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar néprajz*. VI. *Népzene – Néptánc – Népi játék*. 390–451. Budapest: Akadémiai Kiadó
- MOLNÁR Erzsébet, B.
 1997 Jász és kun, jászkun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunságban. (Etnikai tudat – privilegiális tudat). *Tisicum*. 10. 13–27.
- ÖRSI Julianna
 1996 A redemptio szerepe a Jászkunság fejlődésében. In Bellon Tibor – Örsi Julianna (szerk.): *A Jászkunság összefogása*. 9–42. Karcag: Önkormányzat
- PAKSA Katalin – NÉMETH István (szerk.)
 1989 *Alföld*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. Falvy Zoltán). IV. Budapest: Hungaroton
- PRINZ Gyula – TELEKI Pál (szerk.)
 é. n. A magyar munka földrajza. Magyar föld – magyar faj II. A *Magyar Földrajz*. 2. Budapest: k.n.
- SZILÁGYI Miklós
 1996 A nagykun öntudat. In Bellon Tibor – Örsi Julianna (szerk.): *A Jászkunság összefogása*. 171–195. Karcag: Önkorm. u.e. *Régió*. 7(1). 44–63.
- SZOLNOKY Lajos
 1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- TÁTRAI Zsuzsanna
 2002 Kalendáris szokásaink táji tagolódása. *Néprajzi Látóhatár*. 1–4. 317–339.
- VARGYAS Lajos
 1990 A magyar népzene dialektusterületei. In Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Niedermüller Péter – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar néprajz*. VI. *Népzene – Néptánc – Népi játék*. 63–94. Budapest: Akadémiai Kiadó
- ZENTAI László (szerk.)
 2001 *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Pécs: Talma

Balázs Borsos

THE EFFECT OF CONGREGATIONAL IDENTITY ON THE REGIONAL STRUCTURE OF HUNGARIAN FOLK CULTURE: THE POSITION OF THE GREEK CATHOLIC CONGREGATION IN THE DÉL-NYÍRSÉG REGION

This paper examines the effect(s) of congregational affiliation on the regional structure of Hungarian folk culture through the example of the Greek Catholic congregation of the Dél-Nyírség cultural small region, an instance of the largest proportion of Greek Catholic population of Hungarian nationality in a region. On the basis of the investigation presented, we can arrive at the conclusion that, although the presence of Greek Catholic population exerts some influence on the regional structure of culture, it cannot be substantiated that the numerical proportion of believers of this faith would also affect the pattern of cultural articulation.